

Јелена Ђорђевић,
Факултет политичких наука
Универзитета у Београду*

СВЕТКОВИНЕ: БЛИСКИ СУСРЕТ ЕРОСА И ТАНАТОСА

Jelena Djordjević,
Faculty of Political Science of the University of Belgrade

Ceremonies: A Close Encounter of Eros and Thanatos

Abstract: Ceremonies are a constant feature of social life, but with the emergence of constructivist approaches, they found new interpretations. Denial of any form of universalism and social taxonomies led to the neglect of the metaphorical and conceptual capacities of Eros and Thanatos. Commemorations of “primordial” events tend to deny death and cancel Thanatos, but it remains disputable if they celebrate destruction or procreation. Durkheim and Freud had opposite opinions on this issue, and the latter insisted on their links with destruction. In ceremonies, links between Eros and Thanatos are almost omnipresent. Liminality opens new possibilities for their co-operation. The spectacle of their united forces may look attractive, but it hides various threats that may particularly appear in societies with political monism or with disrupted hierarchical relations. In “societies of the spectacle”, ceremonies still normalise relations between the two opposite powers, but in postmodern conditions, liminality may lose its “curative features”. AI and cyborgs may even challenge the very concept of the existence of Eros and Thanatos.

Keywords: Ceremonies, Eros, Thanatos

Апстракт: Светковине су стална одлика друштвеног живота, али су се с појавом конструктивистичких приступа суочиле с новим облицима тумачења. Порицање било каквог облика универзализма и друштвених законитости довело је до занемаривање метафоричких и концептуалних могућности Ероса и Танатоса. Комеморације „првобитних“ догађаја склоне су томе да поричу смрт и поништавају Танатос, али остаје спорно да ли оне славе деструкцију или стварање. Диркем и Фројд имали су супротна становишта о томе, а потоњи је инсистирао на њиховој вези са деструкцијом. У свечаностима везе Ероса и Танатоса готово су свеприсутне. Лиминалност отвара могућности за њихову сарадњу. Призор њихових уједињених снага може да делује привлачно, али он прикрива разне претње које могу нарочито да се појаве у друштвима с политичким монизмом и поремећеним хијерархијским односима. У „друштвима спектакла“ свечаности и даље нормализују односе између ове две супротстављене силе, али у постмодерним условима лиминалност може да изгуби „куративна својства“. Вештачка интелигенција и киборзи могу чак да доведу у питање и сам концепт хуманости, па самим тим и Ероса и Танатоса.

Кључне речи: свечаности, Ерос, Танатос

* Ауторка је редовна професорка Факултета политичких наука Универзитета у Београду у пензији.

Светковине су константа друштвеног живота у свим епохама и свим религијским, идеолошким и политичким системима света. Имајући порекло у ритуалима архајске заједнице, оне се мењају, умножавају и прилагођавају цивилизацијским, културним и друштвеним условима исказујући се у огроманом броју форми: оне су су и циклички празници везани за култ природе, и античке позоришне свечаности, и средњевековни и модерни карневали, црквене церемоније, дворске свечаности и национални државни празници и породична славља, али и демонстрације, побуне налазећи се тако у самој сржи револуције.¹

Конструктивистичке теорије које доминирају скоро, без преседа, у новијем промишљању културних феномена, склоне су да у светковинама различитих форми и значења, нарочито оних које су везане за ауторитет држава или цркве, али и за мања друштвена и лична славља, превасходно налазе облике моћи одговорне за форму и рецепцију ових важних институција друштва. Истовремено, оне оспоравају сваки универзализам у било којој форми културе тумачећи и светковине искључиво у различитим дискурзивним или реалним контекстима, пренебрегавајући постојање и значај онога што их спаја и на синхронијској, и на дијахронијској равни. Далеко од тога да поменути приступ нема теоријско, епистемолошко и социолошко оправдање, али инсистирањем на контекстуалности избегава се чињеница да многе наоко несамерљиве форме светковања имају „нешто“ што их, с разлогом, подводи под један заједнички појам. Преокупиране сингуларностима, идентитетима, специфичностима, динамиком, сталним променама оспоравају се они појмови који се препознају као ознаке универзалног, процеси који се могу означити као својеврсне друштвене законитости. Сменом теоријских ауторитета који означавају овај помак ка конструктивистичким и деконструктивистичким теоријама културе, нарочито од деведесетих година прошлог века до данас оспоравају се многи увиди који припадају ранијим „универзализујућим“ теоријским школама мишљења. У том теоријском преокрету оспоравани су и многи Фројдови увиди као сувише мушкоцентрични или европоцентрични, а посебно његови наговештаји теорије о функционисању инстиката живота и смрти, Ероса и Танатоса. Ови инстинкти носећи у свом имену богате митске и поетске наслаге из античких времена, могу да се тумаче многоструко не исцрпљујући своје значење на нивоу дубинске психологије. Ерос и Танатос истовремено су и приципи живота, и метафоре континуитета, стварања и разарања односећи се на појединца и на мноштво. Тако их разумем у овом кратком прилогу у којем желим да покажем да се управо у дејству ова два животна принципа може решити загонетка виталности и дуговечности светковања као једне посебно значајне и важне институције у најразличитијим епохама и друштвеним контекстима. Сматрам да Ерос и Танатос имају снажан метафорички али и концептуални капацитет захваљујући којем је могуће превазићи савре-

1 J. Đorđević, *Političke svetkovine i rituali* (Beograd: Dosije/Signature, 1997), 5.

мено теоријско одбијање да се у различитим културама може наћи нешто што превазилази конкретан контекст и сеже до „дна“ у коме се препознаје, данас, одбачено „универзално људско“.

Посебно значајна особитост светковина, која омогућује да откријемо заједничку нит која спаја мноштво различитих форми, је спој супротности: оне су једна од најстабилнијих институција сваког друштва, али и израз непредвидљиве спонтаности. Саздане су на формалности и прецизном пројекту, али су и прилика за креацију и иновацију. Њихова суштина лежи у преступу, рушењу табуа и забрана, али им је функција у потврђивању и очувању поретка. Оне живе од претеривања, преобиља, необузданости, трошења, зато да би обезбедиле скромност и одрицање. Оне су експлозија насиља, лудости и помаме, али и прилика за њихово ослобађање и каналисање. И најзад, оне су плод нагона за деструкцијом – отвореног или подлог мешетарења Танатоса чији је срећни исход тријумф Ероса. Узваност ове две силе у светковинама препознаје се на мноштво начина.

1. Многе форме светковина, одувек до данас, везане су за обнављање неког прадогађаја – друштвеног, религијског, митског, који мора непрекидно да се одржава у свести заједнице тиме што му се кроз понављање увек изнова удахњује живот. Обнављање тих догађаја, великих митских, херојских, па и малих и корпорацијских у данашњем времену, произлази из потребе да се да смисао пролазности и смртности људи, догађаја, институција и ствари. Најчешће се обнавља сећање на неки симболички или реални почетак живота космоса, природе, човековог света, света богова, али и сећање на оснивачке акте и догађаје значајне за политички и друштвени поредак и разне институције. Циљ комеморације је да се животу не дозволи да остари и склизне у заборав и смрт. Могло би се рећи да се, у овој форми светковине, симболички поништавају силе Танатоса које теже да све поврате у стање „постојаности неорганског света“, како то Фројд објашњава. Церемоније у славу овог или оног догађаја који је обележио не само религијску или световну историју, већ и личну, припадају овој форми.

Постоји неслагање око тога шта је садржано у тим значајним првобитним догађајима, којих се сећамо и које обнављамо: Стварање или Деструкција. Од тумачења тог догађаја зависи разумевање природе светковине. Постоје две велике школе мишљења које дају опречне одговоре на ово питање. Прва је социолошка и најбоље је репрезентује Диркем у књизи *Елементарни облици религијске свессти*. Ту се инсистира на оснивачким догађајима, на догађајима стварања који у сваком друштву, на овај или онај начин, могу да прерасту у мит или легенду, узорну причу, а циљ им је да одређеној заједници, кроз регуларно понављање, учврсте идентитет. Подсећањем на те оснивачке чинове кроз светковине и празнике обезбеђује се континуитет и солидарности међу члановима одређеног колектива. Елијаде овај принцип открива у спре-

зи митова и ритуала који се простиру од митова стварања космоса, божанског поретка, природе и људског света до оних везаних за херојске и акте стварања друштвених заједница, обичаја и установа. Слављење Нове године за њега је парадигма таквих светковина. Диркем, опет, нарочито инсистира на комеморативним свечаностима друштва које спајају секуларне и религијске мотиве и услове светковања. У оба случаја светковине славе моћ Стварања, моћ Ероса угрожену силама Танатоса које прете да умртве сећања, да разбију веру и растуре заједнице. Светковине постоје управо због тога да би удахнуле снагу Еросу, да би потсетиле на његову виталност и неуништивост упркос силама ентропије, заорава и нестајања.

2. Друга школа мишљења чији је родоначелник Фројд, нарочито она која се ослања на дело *Тојем и ѿабу*, иницијални догађај који светковине славе налази у „примордијалном убиству“, тачније у чину Деструкције. Ту долазимо до другог начина ка који се Ерос и Танатос увезују у светковине. У том односу примарну улогу игра насиље као инхерентно концепту Танатоса, а с тим у вези открива се незаобилазна улога престапа у светковинама и његова катарктичка моћ. Укратко: светковине имају функцију прочишћења насиља у циљу успостављања континуитета живота и његових колективних и индивидуалних форми испољавања. У овом односу Ерос и Танатос коегзистирају као „стратешки партнери“, а све у циљу добробити друштва у којима дејују. Парадигма тог односа је ритуал жртвовања.

Парадоксално је да *Тојем и ѿабу* представља у антропологији, готово једнодушно одбачену интерпретацију религије и културних творевина које помиње, а нарочито у психологији где се овај рад често пренебрегава у оквиру касније шире Фројдове експликације Едиповог комплекса. Међутим, као интуиција и путоказ, она је открила изузетно значајне елементе светковине и имала је велики утицај и то, нарочито у оквиру тумачења феномена светковања. Фројдови увиди откривају насилну и преступничку страну светковања, као и њена благотворна катарктичка својства. *Тојем и ѿабу*, независно од значаја за индивидуалну психологију, указује на парадоксалне и општеважне везе између свтековина и светог, светковине и престапа, светковине и насиља, и у том смислу представља значајно штиво у пољу културологије.

Имајући у виду да светковине представљају „уметнуто време“ у свакодневни ток „профаног“ живота, Фројд их, као и Диркем, дефинише као конститутивни елемент светог које не може да се појми без престапа, кршење забрана и табуа, то јест без насиља. У насиљу „примордијалног убиства оца“ које се симболички искупљује у ритуалима жртвовања, тако широко распрострањеним у религијским обредима многих древних народа, насиље се представља као родно тле светог. Светковине тако настају из насиља и, сваки пут кад се догађају, поново се претварају у насиље над забранама практичног живота. Фројдова

чувена дефиниција „празник је дозвољени, много пре наређени изгред, свечано кршење забране“² додирује једну од најзначајнијих карактеристика огромног броја светковина: празнично расположење и весеље последица су ослобађања забрањених порива. Тако Фројд експлицира ову незаобилазну везу и каже: „код свих народа, подударују се жртвовања и празници, свако жртвовање носи за собом празник, док се празник не може славити без жртве“. Пратећи овај путоказ, испоставља се да се ова особеност светковања не исцрпљује само у архајском или религијском домену већ се простира кроз многе форме до модерног времена.

На Фројдовом трагу, Рене Жирар у књизи *Насиље и свећо* доказује да ритуали жртвовања имају изузетно значајну функцију као „првобитни облик законодавства“ тако што, симболички понављајући акт убиства, доводе до пражњења негативних енергија, страха, незадовољства присутног у сваком друштву. Ритуал жртвовања, као „ингениозни допринос људског духа“, како каже Рене Жирар, разрешава хибрис примордијалног оцеубиства на симболичкој равни и његова карактеристика је радост ослобађања после ритуалног убиства. Развијајући своју теорију на Фројдовом и Стросовом трагу, Жирар указује на динамику друштвеног насиља – оно је рушилачко и опасно, јер подразумева насиље свих против сваког, неорганизовано, хаотично, али неретко усредсређено на Другог и Другојачијег, одабраног према потреби тренутка. Зато су обреди жртвовања и светковине изникле из симболичких капацитета људског мишљења „театрализоване“ замена за реално насиље, и имају велику моћ прочишћања од агресије и незадовољства. Благотворно друштвено насиље, ослобођено у симболичким жртвеним актима, врста су „првобитног законодавства“, а његови одједи налазе се у много каснијим формама законодавства до данашњих дана. То законодавство значи колективно ослобађање од кривице као и од свеprisутног насиља тако што се именује одабрана жртва која на себе презима бреме кривице због почињених злодела у оквору друштва, док чин убиства симболички растеређује колектив. Врхунац овог обреда је једење жртвоване животиње, светковина, у којој се потврђује јединство колектива.

Фројдов увид у насилничку природу светковања у функцији успостављања поретка вариран је на различите начине. Закон светковине да се у њој чини све што се иначе у обичном, свакодневном животу не сме чинити, произлази из поменутих Фројдових увида. Нема забране која не може да буде прекршена и зато се преступ у светковини може да односи на много различитих ствари – од рушења табуа убиства, преко прекорачења сексуалних и економских ограничења, изокретања обичајних и друштвених конвенција, до рушења друштвеног система или политичког режима. Одатле произлази и чињеница да светковине тако жилаво опстају током целокупне историје јер, зависно од контекста,

2 S. Frojd, *Totem i tabu* [1913], ODSF, tom 4 (Novi Sad: Matica Srpska, 1970), 261.

може да се говори о прочишћењу потиснутих сексуалних нагона, олобођењу индивидуалне и колективне агресије, ослобођењу од страха и кривице или регулацији друштвеног незадовољства. Жртвовање, линч, јавна погубљења, алтруистично жртвовање хероја, егземпларне казне, монтирани политички процеси итд, одувек позивају на славље као на срећан исход колективног „егзорцизма“ и јачање уверења да је живот победио разорне силе зла. Огроман је број примера са свих меридијана да се јавна кажњавања завршавају слављем, оргијама, колективним трансом, после чега долази до опуштања и јачања осећања сигурности у неповредивост поретка. Предузимати кривичне поступке према „тајкунима“ не само као правни, већ и као политички акт носи у себи одјеке „првобитног законодавства“.

Благотворно насиље обреда жртвовања инкорпорирално је у једну дугу традицију светковања у медитеранској и западној Европи, од средњег века до данас. То су карневали који поред веселих поворки и славља у име рађања пролећа неретко укључују и игре изокретања на чијем врхунцу се налази спаљивање (убијање) лутке које симболишу омражене ликове моћи. У време карневала, као и у античким светковинама извртања у којима долази до преократања улога одраслих и деце, жена и мушкараца, господара и робова, подређене друштвене групе добијају моћ. Кроз игру, претеривања, разузданост, у симболичком времену и простору, живи се сан о изгубљеној једнакости и укидају постојеће друштвене хијерархије. Само симболичка смрт као *grand finale* карневалских свечаности може објавити повратак у регуларно стање ствари. Сви ови празници у основи имају идеју смрти зиме и оживљавања природе одвијајући се најчешће крајем фебруара. Комични, весели, креативни, карневали обухватају идеју жрвовања са слављем у славу пролећа одакле потиче и његова дуговечност и распрострањеност обухватајући истовремено егзорцизам друштвене неправде у чину спљивања лутке и превазилажење стање смрти и инертности природе. Ерос и Танатос су у овде у дослуху, а све за добробит друштва. Евоцирајући истовремено акт деструкције и акт искупљења, празник обједињује силе живота и силе смрти и зато је могуће рећи да је: „у празнику смрт увек наговештена, макар и у истанчаним облицима.“³

3. Да је веза између Ероса и Тантоса у светковинама готово свеприсутна показује се у познатој Ван Генеповој схеми/моделу обреда преласка који се, како су многи антрополози показали, налази и у мноштву других симболичких форми као и у реалним формама живота.. Ова схема указује да је свака тотална промена структуре или статуса појединца или колектива могућа само после „смрти“, симболичког поништавања, да би после живе обредне активности могло да се уђе у сасвим нове структуре или статусе. Овде је смрт апсолутни предуслов новог живота. Само симболичка смрт дечака/девојчице у обредима преласка омогућује

3 К. Sikeira, „Ja maska, neko drugi“, *Kultura*, Nos. 73/74/75 (1986), 107.

њихово рађање као зрелих особа. Стављано у други контекст само у потпуности срушени услови једног поретка, у акту побуне, револуције, па чак и рата, рађају нови свет и нов ипоредак.

Тај средишњи део, маргина или лиминално, заправо је простор и време светог, или простор и време светковине у коме се одвија непрекидна игра Ероса и Танатоса. Исходиште те игре јесте смрт стања у коме се у игру ушло, али њу обезбеђују само стваралачке, имагинарне снаге Ероса. Тај простор јесте свет управо због отварања могућности немогућег, другачијег од оног што нуди структура. Тај међупростор, лиминална фаза, као форма антиструктуре, дозвољава да се истражују скривени и неоткривени облици живота, маште, страхова, визија, сећања. У њима је повезана снага хаоса са силама живота. Само кроз урађане у такво искуство могуће је укинути налоге структуре, реалности и свих статуса и хијерархија које оне подразумевају. У тој фази догађа се „тотална трансформација“, смрт онога што је било да би се родило нешто сасвим ново. У тој логици лежи и златно правило сваке светковине да се ради оно што се не ради у профаном животу, да се крше правила и забране, да се претерује у свему, у активностима кроз које свето добија своју друштвену потврду.

У овој форми егзистенције, Виктор Тарнер ће пронаћи родно тле уметности, нарочито позоришта које, како што знамо, има обредно порекло и представља светковину *par excellence*. Пре свега где је рођено, у Атини петог века п.н.е., па у средњем веку где је везано за ускршње литургије, да би те обредне корене светковине позориште тражило у безбројним експериментима данашњице. С друге стране, он говори да је у еволуцији сваког друштва могуће открити периоде који одговарају стању структуре и стању лиминалног које он назива стањем *communitas*. То значи да у функционисању друштвено одређеним правилима, хијерархијама и институцијама које их штите, долази до расцепа када покуља нова енергија незадовољства и жеље за променом чиме покушава да се уруши структура и да се створи нови поредак. Управо због тога што се опире свакој структури, лиминално отвара могућности неоткривеног, потенције живота које тек треба да се актуелизују, превазилазећи све оквире, али и спајајући могуће и немогуће, Ерос и Танатос. Кад је реч о поменутој схеми, или међусобној сарадњи Ероса и Танатоса, она се односи на велики број различитих форми светковања и друштвених феномена. Револуције и побуне најрадикалнији су друштвени примери трансформације једне форме структуре у другу, преко периода у којем су сакупљене све енергије живота и смрти, рушења и стварања, утопије и разарања. У том смислу многи аутори ове врхунске догађаје друштвеног живота стављају у категорију светковина. И не само то, побуне, устанци, револуције покрећу поред насиља и стваралачке потенцијале. Сетимо се само фантастичне креативне и уметничке експлозије која је подржавала совјетску револуцију у међувремену рушења старог режима

до успостављања институција, хијерархија новог или грађанских и студентских побуна 1996. против Милошевићевог режима.

С друге стране, нису само револуције догађаји за које многи аутори сматрају да представљају „светковину на врхунцу“. Кајоа и Батај иду још даље, сматрајући да је рат тренутак таквог тријумфа Танатоса у коме енергије живота до те мере набујају да се претворе у своју дијалектичку сутротност. Рат је у плуралним друштвима данашњице једини „тотални друштвени догађај.“ Он представља имплозију живота, стање апсолутног прекида и поништавања сваког поретка да би се створио нов. И у много блажим формама промене, у свим, мање или више, насилним сменама режима, само укидање старог поретка може да доведе до легитимизације новог. Зато се мењају имена улица и градова, укидају стари празници и уводе и измишљају нови, поништавају се достигнућа или се бацају у заборав узорне личности и догађаји претходног режима да би се покушало са новим.

За разлику од „благотворног“ дејства удружених снага Ероса и Танатоса, светковине у себи крију замку. Предвидљивост овог дејства може да искочи из лежишта и да се светковине претворе у разуларено, ослобођено, неканалисано насиље. Сазнање да поред веселе, животворне лакоће, светковине у себи носе наговештај тмине и ужаса односи се управо на овај значајан остатак у којем се крије увек присутна могућност да се организована структура светковине распукне, под дејством спонтаног насиља. Рене Жирар указује да се то догађа у друштвеним порецима који се налазе у хаосу или у стању недовршене структурације, поремећених хијерархијских односа, или једноумља. Речју, у друштвима и друштвеним стањима лишеним кохерентне културне и идејне основе. У таквим друштвима рађа се „светковина која се изврће на зло“ не успевајући да се одупре насиљу које тиња у колективу. Функционалност катарктичког славља и јединство колектива распада се, и претвара у хистерију, уништење и рат. То су моменти када мирне демонстрације прелазе у крвопролиће, када један испалени метак радости изазове хистерију и стампедо, када празнично претеривање прераста у ступор пијанства или агресију свих против сваког. Много је примера таквих светковина које су се изврнуле на зло и у јавном и у приватном пољу.

4. Видели смо да преступ у светковинама посразумева претеривање у свему – материјално, физичко и емоционално. Прагматички рационализам савременог капитализма и модерне ере покушава да критикује и да се спрда са нерационалним трошењем материјалних ресурса приликом славља. То је врло карактеристично за нашу средину у којој је, у једном моменту, слава могла да подразумева трошење свеукупне уштеђевине једне породице. Били су подједнако исмевани и испраћаји младића у војску, што је 80-тих година прошлог века у СФРЈ на умору, било готово обавезно, а у које се светковине такође улагало више него што се имало. Познати су били спектакуларни „ексцеси“ међу поједи-

ним групама гастарбајтера који нису штедели да плате приватне авионе који су доводили госте на свадбе из земаља у којима су радили. Критика ове „ирационалности“ углавном је уперена на оне који немају много, јер се баснословна потрошња код њих перципира као снажнији ексцес, као преступ или прекорачење онога што материјалистички ум данашњице може да дозволи.

Упркос снази рационалности, претеривање и баснословно трошење остају особеност друштвеног понашања коју је тешко искоренити. Ту врсту претеривања Жорж Батај назива „бескорисним трошењем“ те жећи да открију дубље антрополошке, психолошке и културне разлоге због којих оно опстаје много дуже него што би модернизацијски процеси и пратеће идеологије могле то да објасне. Бескорисно трошење, укључује оне снаге појединаца и колектива који се скривају од моћи разума, које се обуздавају на различите начине у профаном животу и свету економских нужности. Те снаге су богатије, неопходне, увек присутне и Батај их препознаје у основи „хетерогене стварности“ која призива ирационални порив појединаца и друштва да се „расипа, троши, губи и жртвује“ да би ушао у поље у коме не владају ограничења. Трошење је заједничко име за све радње које превазилазе изолованост индивидуалног бића ограниченог и спутаног оковима закона користи. Испољава се у расипању богатства, енергије, животних моћи, подавању, врхунцу стваралачких моћи, жртвовању и саможртвовању. То није „патолошко стање“, како га тумачи рационални, буржоаски ум осиромашеног човека данашњице, већ је то „паралелни живот“ без ког се не могу замислити ни религија, ни уметност, ни светковина, ни ратови, ни револуције.⁴ „Безразложна“ потрошња, прекршај, трошење људских снага не исцрпљује се на нивоу друштвености, већ обухвата различите нивое егзистенције, од сексуалне љубави до религиозне мистике. Тако феномен светковања није изолован, нити га је могуће посматрати само у његовим институционалним обредним, церемонијалним оквирима, већ као облик испољавања Ероса и Танатоса као основицу искуства светог.

5. Као што је напред напоменуто свето, не припада само религијској већ и световној равни. Штавише, у модерном добу претапање, узајамно подржавање Ероса и Танатоса и њихово учествовање у конституисању простора светог најснажније се испољава у оквиру политике, тачније у оквиру тотализирајућих и радикалних националистичких идеологија. Нигде тако снажно ирационални пориви, о којима говори Батај, нису дошли до израза као у нацистичким светковинама крви и тла. Структура и лиминално упоредо постоје и међусобно се подржавају повезујући ирационалност гомиле са рационалношћу политичког пројекта. Степен политизације и управљања животом и смрћу нигде није био већи, а да се више давало на вољу насиљу и деструктивности. Нигде празници нису били организованији и програмиранији, а да су више иза-

4 Ž. Bataj, *Erotizam* (Beograd: BIGZ, 1986), 78.

зивали транс и екстазу – прекорачење дозвољеног. Нигде Танатос није извршио успешнији поход у име прокреације и живота немачке нације. Идеја жртвовања и саможртвовања испуњавала је организоване церемонијале, мистичност и призивање смрти доимале су се као снаге регенерације. У култној комеморацији пуча из 1923, када су се славиле жртве у амбијенту сталне евокације крви и тла у атмосфери погребних свечаности и војних маршева, најављиван је нови живот нације. Зато је ноћ била омиљено време за комеморације жртава у нацистичким обредима. Витализам нацистичке идеологије глорификује животворну снагу природе у циљу што чвршћег укореењивања идеје о неуништовости расе. Ерос, снаге копулације и прокреације покретачка су сила природе која тражи нови живот, нове поданике у сексуалним оргијама хитлерјугенда. Само један кратак опис светковине у славу моћи природе које су замениле традиционални празник Св. Јована и понека ломача открива ово садејство живота и смрти: “Када падне ноћ, кад се упале опијајуће бакље и по која ломача, први младић који повуче девојку, обнажену као и он сам, и прескок преко ватре, изазваће бујицу хајлова. Док ће маса која прекрива дати простор почети да се тресе, да се грли и преплиће, уз пролазни приказ бутине или попрсја, глатког и сјајног од зноја... Пред микрофоном разни гласови коментаришу с усхићењем о ономе што гомила младића и девојака чини, о брзим играма парења, о све сталнијем понављању хајлова од којих се стомак грчи у обамрлости димом и спаривањима на прљавој трави”.⁵ Овај тријумф униженог Ероса само појачава упорност и снагу Танатоса у концентрационим логорима, бојиштима, трговима, кућама, шумама и рекама широм Европе. Само преплављеност смрћу могла је да роди нови свет. У том смислу, могли бисмо се сложити са мишљу Роже Кајоа да је у савременом, секуларизованом свету једино рат „врхунски, тотални друштвени догађај“ на начин на који су у ранијим временима то биле светковине.

Упркос овом гледишту проишлом из ужаса двадесетог века, светковине у разним формама бујају у „друштву спектакла“. Оне и даље имају функцију да насиље држе на одстојању и да Ерос и Танатос уводе у мирну коегзистенцију. Таква коегзистенција обезбеђује одржање структуре склоне ентропији. У савременој култури, упркос мишљењима да је свето нестало, не само под налетом секуларизације него и профанизације живота, светковине запоседају огроман простор – од личних слава, преко државних, религијских, корпорацијских, спортских, друштвених, до медијске забаве целе планете – чува се статус кво, и насиље и незадовољство држе се у подношљивим границама.

С друге стране, данас је лиминално могуће препознати у појмовима *queer*, или хибридно који покушавају да објасне савремену културу. Напуштајући поље светог и могућег, улазећи у *mainstream* једног доба

5 A. Simon, *Les signes et les songes* (Paris: Seuil, 1986), 68.

у коме се руше структуре модерне под утицајем постмодернизма, глобализације и дигиталне револуције, лиминално губи своја „куративна својства“. Исто тако концепт киборга указује на нужност превазилажења хуманистичког концепта човека који, на основу своје специфичности, јесте друго у односу на природу и на технику. Киборг означава идеју новог човека у коме је спојено живо и мртво, тело и машина, дух и алгоритам. Развој вештачке интелигенције поставља, за сад, неразрешиво питање, када ће она заменити живо и да ли ће уопште бити могуће говорити о силама Ероса и Танатоса у будућности. Кад је реч о нашем добу чини се да лиминално није привремено, посредно, друго у односу на структуру, већ да је стално стање ствари, а сами појмови, принципи, или инстинкти Ероса и Танатоса доживљавају деконструкцију у оквиру тоталне демонтаже досадашњег света и знања, и уласка живота у поља виртуелне стварности где нас чека, за сада виртуелна, победа над смрћу.

Библиографија

- Bataille George, *La part maudite, Les oeuvres completes* (Paris: Les editions de minuit, 1970 [1933]).
- Bataj, Žorž, *Erotizam*, (Beograd: BIGZ, 1986 [1957]).
- Dirkem, Emil, *Elementarni oblici religijskog života*, ed. Karijatide (Beograd: Prosveta, 1982 [1912]).
- Đorđević, Jelena, *Političke svetkovine i rituali* (Beograd: Dosije/Signature, 1997).
- Eliade, Mirča, *Mit i zbilja* (Zagreb: Nakladni zavod matice Hrvatske, 1970 [1963]).
- Idem, *Sveto i profano* (Vrnjačka Banja: Zamak kulture, 1980 [1965]).
- Frojd, Sigmund, *Totem i tabu*, ODSF, tom 4 (Novi Sad: Matica Srpska, 1970 [1913]).
- Girard, René, *The Violence and the Sacred* (Johns Hopkins University Press, 1977 [1972]).
- Sikeira, Karlos, „Ja maska, neko drugi“, *Kultura*, Nos. 73/74/75 (1986).
- Simon, Alfred, *Les signes et les songes* (Paris: Seuil, 1986).